

MENEJ ZNÁMA TVÁR
JOZEFA CÍGERA
HRONSKÉHO
60. VÝROČIE ÚMRTIA

MGR. PETER CABADAJ

The article provides a reflection on the little-known side of wide-ranging work of an important Slovak writer, Jozef Cíger Hronský. It informs the reader about depicting religious (spiritual) motifs in his literary and artistic works. He devoted himself to this substance in exile, where he lived from 1945 until his death.

Keywords: Jozef Cíger Hronský, exile, religious-oriented works, spiritual-oriented works, prose, fine arts

Pred šesťdesiatimi rokmi, 13. júla 1960, zomrela v ďalekom argentínskom mestečku Luján ikonická osobnosť modernej slovenskej literatúry, kultúry a umenia Jozef Cíger Hronský. Hoci sa už o ňom toho popísalo neúrekom, predsa len jestvuje téma, ktorá ešte stále čaká na dôkladnejšie analytické spracovanie. Myslíme tým komplexnú reflexiu náboženských (duchovných) motívov v exilovom prozaickom, esejistickom, publicistickom a výtvarnom diele autora, ktorého meno nesie v Martine námestie, kde sídli Slovenská národná knižnica.

Rozhodujúca časť Hronského exilovej literárnej tvorby vznikla v priebehu jeho nedlhého povojnového pôsobenia v Ríme. Napísal tam novelu *Predavač talizmanov Liborius Gaius* (1946) a romány *Andreas Búr Majster* (1948) a *Svet na Trasovisku* (knižne uzrel svetlo sveta až v roku 1960). Všetky tri tituly boli vydané v USA. Oproti spisovateľovmu bohatému domácejmu dielu z nich vyžaruje zreteľný príklon k náboženstvu a jeho postulátom. Bezvýhradne sa to týka aj nedokončenej novely *Lúčko pátra Andreu*, prvý raz uverejnenej v kalendári Slovenského kultúrneho spolku v Argentíne na rok 1977.

SILNÁ VNÚTORNÁ PREMENA

Na margo uvedenej skutočnosti, tak charakteristickej pre záverečný oblúk Hronského tvorivého vzopätia, básnik a prekladateľ Karol Strmeň v doslove k druhému vydaniu novely *Predavač talizmanov Liborius Gaius* (1972) uviedol: „... Vedel som vtedy, že Hronský prechádza duchovným vývinom. V Ríme sme vedeli všetko. Ale ani sa mi nesnívalo, že ide o krízu toľkého dosahu a že v novele, ktorú píše pre ročnicu..., dramaticky zachycuje svoju novú blízkosť k Bohu. To všetko prepuklo neskôr v jeho Búrovi. I to ticho, i tá samota majstra pred Bohom, i ten spev v chráme: v chráme, ktorý je svojím spôsobom aj celý svet. Ide tu naozaj o skutočnosti, ktoré sa dotýkajú najosobnejších tajomstiev vedomia a svedomia, a o nich platí navždy ‚secretum meum‘. Nemohli by sme Hronskému zazlievať, keby ich bol zastrel rúškom absolútneho mlčania. Na to však bol trochu priveľmi spisovateľom; nevedel úplne umlčať novú strunu, ktorá v ňom sfarbovala a prefarbovala všetko.“

Korene silnej vnútornej premeny Hronského treba jednoznačne hľadať v trpkých osudových peripetiách počas vojnovnej kataklizmy. Vypuknutie povstania, nasledujúce udalosti, zatknutie a uväznenie partizánmi, zlá predtucha povojnovej slovenskej reality

J. C. Hronský (Foto zo zbierok LA SNK)

a s ňou bezprostredne súvisiaci odchod do vyhnanstva – to všetko sa, napísané veľmi zjednodušene, kruciálne premietlo do exilových próz, ktoré verne odrážali autorovo citové rozpoloženie a jeho osobnú existenčnú situáciu.

Každý spomenutý Hronského opus charakterizuje literárne proklamovaná „nová blízkosť k Bohu“, ako to vyjadril Karol Strmeň. Aplikovanie tejto línie má však v prípade jednotlivých titulov svoje významové odlišnosti. Zatiaľ čo v *Predavačovi talizmanov* ide o úprimné deklarovanie príklonu k viere a duchovným hodnotám, románom *Andreas Búr Majster* interpretuje tvorca náboženskú dimenziu hraničného ľudského údeltu so širokým spektrom jeho konkrétnych podôb a prejavov. Obzvlášť sugestívne je zobrazené vnímanie Božej prítomnosti optikou tragiky bolestnej vnútornej reflexie zažitého (autopsia). Harmonické prepojenie národného a náboženského, ktoré vyúsťuje – povedané slovami Vladimíra Petríka – do „idey národa spočívajúceho v Bohu“, je typické pre román *Svet na Trasovisku*. Novela *Lúčko pátra Andreu* evidentne odzrkadľuje novú argentínsku skúsenosť a jej prežívanie, pričom vo finálnom tvare vyznieva ako ľudský obdiv k zázraku každodennej viery.

Táto málo známa novela potvrdzuje, že Hronského vnútorná premena nemala charakter jednorazového životného okamihu. Naopak, išlo o trvalý jav, ktorý v záverečnej fáze tvorcovho bytia prerástol do akútnej potreby neustále deklarovať na pozadí náboženských tém skutočný význam živej viery. Uvedený princíp a z neho odvodenú hierarchiu hodnôt Hronský dôsledne uplatňoval nielen v literárnych textoch, ale i v podmienkach ľudskej všednosti.

VOĽNÝ TRIPTYCH

Pripomeňme, že románová freska *Svet na Trasovisku* bola na Slovensku pre svoju ideologickú orientáciu desaťročia tabuizovaná. Časti domácej kritiky neprekážalo ani tak spisovateľovo zveľbovanie viery v kresťanského Boha ako fundamentálnej etickej normy a dedičstva otcov, ale skôr rázne odmietnutie Slovenského národného povstania. Autor ho totiž vníma ako niečo neprirozené, umelo importované boľševickými silami z komunistického (ateistického) Sovietskeho zväzu a namierené proti vlastnej slovenskej štátnosti.

Exilové prózy J. C. Hronského majú kvalitatívne rozdielnu umeleckú úroveň. Za vrcholné dielo možno oprávnene pokladať historický román *Andreas Búr Majster*, ktorého dej sa odohráva na bojníckom panstve koncom 18. a začiatkom 19. storočia. Čitateľ má pred očami síce recepčne zložitý, ale fascinujúci príbeh o vykorenenosti človeka a hľadaní cesty k blížnemu, o zmysle ľudskej práce, ale najmä o ťažkej komunikácii medzi silne vyhranenou osobnosťou a masou. *Andreas Búr Majster* vedno s kľúčovými románmi zo slovenského obdobia *Jozef Mak* (1933) a *Pisár Gráč* (1940) evokuje dojem voľne prepojeného triptychu, ktorý sa vyznačuje katarzným hľadaním a ozrejmovaním podstaty zmyslu ľudského utrpenia v rôznych časových etapách.

CHCEL BYŤ MALIAROM

Činorodý rodák zo Zvolena výrazne zasiahol do viacerých sfér slovenského umeleckého a kultúrno-spoločenského života. V kontexte tvorcovho širokospektrálneho diela však jestvuje oblasť, o ktorej sa píše a hovorí stále len fragmentárne.

Donedávna ani lexikografické, resp. encyklopedické tituly v najstručnejšej charakteristike Hronského záujmovej orientácie neuvádzali skutočnosť, že v exilovej fáze svojho života venoval intenzívnu pozornosť výtvarnému umeniu. Z hľadiska živobytia, ale i jeho seberealizácie hralo dokonca kardinálnu rolu!

Interesantné a paradoxné zároveň je to, že o Hronského umeleckých začiatkoch nemáme hodnovernejšie svedectvo. Možno sa oprieť aspoň len o jeho konštatáciu, podľa ktorej výtvarné dispozície prvý raz celistvejšie uplatnil v priebehu štúdia na učiteľskom ústave v Leviciach (1910 – 1914). Konkrétne išlo o maľovanie kulís na divadelné predstavenia, návrhy plagátov, tanečných poriadkov... Najstarším zachovaným výtvarným dielom je akvarel *Kristus v Emmauzoch* z roku 1913, uložený v zbierkach Literárneho múzea Slovenskej národnej knižnice v Martine.

Vzťah k maliarskemu umeniu bol u Hronského taký silný, že dokonca uvažoval o výtvarnom štúdiu a dráhe profesionálneho výtvarníka. Kolegovi z Matice slovenskej Jánovi Martákovi v jednom rozhovore v tejto súvislosti povedal: „*Mal som byť maliarom, keď ma svetová vojna zvala na front. Stál som pripravený pred prijímacími skúškami do kresliarskeho inštitútu a obtieral sa pilno o ľudí, čo narábali so štetcom*“ (1940). Vieme, ako to všetko nakoniec dopadlo. Svoju veľkú vášeň Hronský čiastočne rozvinul hádam len v Kremnici, kde bol okrem iného aj učiteľom kreslenia na tamojšej meštianskej škole (1923 – 1927).

PLODNÉ TALIANSKÉ OBDOBIE

Situácia sa meritórne zmenila po odchode do exilu na jar 1945. Fascinoval ho Rím ako kolíska antickej kultúry a centrum kresťanského sveta, čo potvrdzuje množstvo perokresieb, akvarelov, olejomalieb, tušov, skíc, kolorovaných kresieb a pastelov. Ako uvádza blízky matičný spolupracovník a priateľ, historik a exulant František Hrušovský, „*mocným dojmom pôsobili naň starobylé rímske baziliky, ktoré vyrástli na troskách pohanstva, prežili búrky vekov a svedčia o nepochybnom víťazstve ducha nad hmotou, pravdy nad bludom a lásky nad silou zbraní. Tu znovu ožila v ňom dávna túžba, vrátil sa k snu svojej mladosti a navštevoval Akadémiu výtvarných umení, aby odborným štúdiom zdokonalil svoje maliarske schopnosti. Kreslil a maľoval a na stovkách*

obrazov zachytil to, čo zaujalo jeho umeleckú predstavu. V tomto druhu tvorby nachodil radosť a uspokojenie a zabúdal na každodenné trpkosti svojho vyhnaneckého osudu“ (1956).

Istý čas tvoril Hronský aj v úchvatných exteriérových kulisách ďalších talianskych miest – v Assisi a Oriolo Romano. Najmä dávnoveké Assisi a všadeprítomný duch svätého Františka hlboko zasiahli jeho vnútorný svet, videnie, cítenie a myslenie. Magickú františkánsku tematiku širšie rozvinul v Argentíne, kde žil od jari 1948.

Kolekcia autorových výtvarných diel, ktoré vznikli v Taliansku, bola na základe odporúčania uznávaného kunsthistorika Jozefa G. Cincíka prevezená do USA, kde sa zásluhou katolíckeho kňaza a štedrého mecéna krajanských aktivít Jána J. Lacha, básnika Mikuláša Šprinca a historika Františka Hrušovského úspešne predávali. Akvarely pitoreskných zátiší antického, renesančného či barokového Ríma vyvolali medzi Slovákami v Amerike nečakaný záujem. Zisk z predaja umožňoval Hronského rodine aspoň čiastočne zlepšiť jej zložitú existenčnú situáciu.

POZORUHODNÝ VÝTVARNÝ CYKLUS

Roky strávené v Argentíne predstavujú záverečnú kapitolu biografie nášho význačného spisovateľa. Nezvykol si na metropolu Buenos Aires, rušné veľkomesto nového sveta s ťažkými klimatickými podmienkami. Chýbal mu pokoj a najmä bezprostredný kontakt s voľnou prírodou. Preto nakoniec zakotvil v Lujáne vzdialenom zhruba 80 kilometrov od Buenos Aires. Ide o dôležité latinskoamerické pútnické miesto s impozantnou Bazilikou Panny Márie Lujánskej.

Vzácne chvíle oddychu si Hronský vyplňal rovnako ako v Taliansku systematickou výtvarnou činnosťou. Jeho argentínske akvarely a olejomalby, inšpirované svetom voľnej prírody, sa nevyznačujú jednoznačným naturalistickým impresionizmom. Oveľa výraznejšie nesú pečať začiatkov secesie, ako aj znakov expresionizmu. Secesnú dimenziu ilustruje detailná štylizácia, expresionizmus sa prejavuje zasa vo farbách determinujúcich celkovú atmosféru a ducha diela. Azda najzásadnejší kvalitatívny posun nastal v prípade akvarelov z Bariloche, ktoré svojou precítenosťou a mysterióznou atmosférou vyvolávajú príjemné nostalgické vibrácie.

Medzi Hronského akvarelnými má osobitné miesto viacnásobné stvárnenie Lujánskej baziliky. Dlhodobejšie pozorovanie monumentálnej stavby transponoval do kompozične precízneho tvaru, ktorý hlavnú tematickú líniu náznakovo rozvíja a umocňuje o ďalšie nuansy, konotácie a súvislosti.

Bezpochyby najväčším a najvýznamnejším juhoamerickým výtvarným opusom Hronského je cyklus 26 veľkoformátových obrazov (2 m × 80 cm), nesúci spoločný názov *Zázračný život Panny Márie Lujánskej*. Šestnásť obrazov pozostáva z výjavov zo života sv. Františka, desať reflektuje legendu o Panne Márii Lujánskej a jej prevtelení. Tieto diela boli namaľované pre františkánsky chrám v čílskej metropole Santiago. Následne podľa nich zhotovila firma Strobel, sídliaca v Buenos Aires, farebné vitráže. Transport umeleckých okien do Čile však skomplikovala argentínska colná administratíva tým, že odmietla vystaviť placet na požadovaný export. Argumentovala tvrdením, že ide o národné kultúrne dedičstvo krajiny, ktoré musí bezpodmienečne zostať v Argentíne. Krajne zložitú situáciu napokon „vyriešil“ chaos spôsobený výmenou vládnej garnitúry. Vitráže boli prakticky ilegálne vyvezené do Santiaga, kde ich možno dodnes obdivovať v tamojšom františkánskom kostole zasvätenom Panne Márii Lujánskej.

Puntičkár J. C. Hronský kládol pri maľovaní obrazov (neskorších vitráží) dôraz na bohatý prienik svetelných lúčov a ich dúhovú rozmanitosť. V tomto duchu zakomponoval do jednotlivých výjavov vence kvetových ornamentov, vzájomne prepletené rôznofarebnými stužkami a ozdobami. Dekorácie a farby s motívmi Panny Márie Lujánskej invenčne prispôsobil symbolike Čile. Kolorované vence a stuhy zreteľne odkazujú na vplyv secesie, čo umocňuje aj štylizácia zobrazovaných postáv – svätca Františka, hrdinov lujánskej legendy.

Obrazmi, resp. výtvarnými návrhmi vitráží Hronský zreteľne preukázal umelecké napredovanie. Modernistickou výrazovou formou rozvinul zaužívaný idealistický realizmus a evidentným príklonom k štylizácii sa kultivovane posunul do výsostných vôd spirituálneho neoromantizmu. Doplníme ešte, že diela z cyklu *Zázračný život Panny Márie Lujánskej* boli prvý raz verejne prezentované 14. marca 1959 v interiéri Slovenského kultúrneho spolku v Buenos Aires. Pätnásť obrazov venovala v roku 1993 autorova nevesta Cecília Hronská (zomrela v marci 2020) Matici slovenskej.

HRONSKÝ VERZUS MARKO

Výtvarná činnosť špičkového literáta tak zaujala spoluzakladateľa a prvého rektora Slovenského ústavu sv. Cyrila a Metoda v Ríme Mons. Štefana Náhalku, že začal zhromažďovať pramene, vizuálny, dokumentárny a faktograficky materiál k vydaniu monografie *Jozef Cíger Hronský – maliar*. Samozrejme, oslovil aj Cecíliu Hronskú, ktorá mu v roku 1972 vďačne poskytla dvadsaťšesť fotografií a negatívov diel s argentínskymi prírodnými motívmi. Pripojila k tomu aj tridsať diapozitívov čílskych vitráží. Žiaľ, náhla smrť pápežského preláta Štefana Náhalku (1975) znemožnila realizáciu plánu vydať knihu.

Hádam stojím za zmienku, že autor signoval všetky svoje výtvarné opusy pseudonymom *Marko* – podľa dievčenského priezviska matky. *Marko* a *Hronský* – meno odvodené od názvu slovenskej rieky – vytvárajú síce dva odlišné, ale nesmierne zaujímavé póly tej istej osobnosti. Určite nemá zmysel posudzovať, ktorý z nich dominuje kvalitatívne. Každému (nielen znalcovi) musí byť jasné, že Hronský ako renomovaný spisovateľ prevyšuje výtvarníka Marka, tvorcu talianskych perokresieb, argentínskych akvarelov a čílskych vitráží. Nepochybne neporovnateľné, lebo Hronského a Marka nespája rovnocenný priamočiary vývoj, či už z hľadiska časového alebo priestorového (prostredie). Ak však chceme hovoriť o fenoméne J. C. Hronský v komplexnej rovine, nemôžeme vynechať ani bezpochyby talentovaného kresliara a lyrika silnej duchovnej orientácie Marka.

Dovolím si v tejto súvislosti pripojiť ešte krátku osobnú reminiscenciu. Keď som v októbri 1993 navštívil Argentínu, naskytla sa mi možnosť pobudnúť aj v Lujáne. Na cintoríne Villa Flandria, vybudovanom podľa Hronského urbanistických návrhov, ma krajanovia a pracovníci ambasády zoznámili so správkynou areálu. Šarmantná dáma v zrelom veku pútavo spomínala na kreatívneho emigranta, ktorého osobne poznala a ktorý bol na tomto cintoríne pochovaný do leta 1993 (odvtedy telesné pozostatky manželov Hronských odpočívajú na Národnom cintoríne v Martine). Veľmi sa však začudovala

mojím slovám, že Jozef Cíger Hronský bol významným slovenským spisovateľom. Doslova reagovala: „*To nie je možné! Áno, umelcom bol a veľkým, ale takým, čo maľoval...*“

DOBRÁ MYŠLIENKA MÁ MOCNÉ KRÍDLA

Dlhé roky nebolo doma známe, že majster slovenského slova sa v argentínskom exile živil ako kreslič, výtvarný dizajnér a projektant v istej textilnej fabrike neďaleko pútnického mesta Luján, kde s celou rodinou žil. Náročná vyčerpávajúca robota mu nedovoľovala adekvátnym spôsobom nadviazať na predchádzajúcu úspešnú literárnu činnosť. Vrátil sa k nej vlastne až na samom sklonku svojej pohutej životnej cesty – koncom 50. rokov, keď sa začal intenzívnejšie podieľať aj na krajanskom kultúrno-spoločenskom dianí.

„*Dobrá myšlienka má mocné krídla, veľmi rýchlo a veľmi ďaleko vie zaletieť, ale aj v duši samej zanechá dobrú stopu. Dobrá myšlienka má nesmiernu moc, nezastaví ju nič na svete: ani cenzor, ani bajonety, a ušľachtí človeka. Dobrá myšlienka je prameňom pre dobrý skutok a mnoho dobrých skutkov – i keď drobných – premôže i veľké ťažkosti. Dobrá myšlienka ani sa nemusí nahlas vysloviť, ani napísať, jednak posilní človeka, stane sa svetielkom, ohreje brata, lásku synovu pocíti otec, mať, preletí aj moria, sadne si aj na vršky slovenské a bude oporou tých, čo oporu potrebujú*“ (J. C. Hronský, 13. 4. 1960).

Od októbra 1959 uverejňoval spisovateľ v časopise *Slovák v Amerike* (po stotridsiatich rokoch existencie zanikol v máji 2020) krátke majstrovské eseje so spoločným názvom *Lepšie zažiť svetielko, ako preklínať tmu*. Záverečný text cyklu vyšiel symbolicky v deň autorovho úmrtia... Prenikavou analýzou aktuálneho stavu slovenského života a podmanivými reminiscenciami a úvahami so silným optimistickým fluidom sa dôstojne uzatvoril strhujúci životný príbeh a bohaté dielo tohto mimoriadne tvorivého a šľachetného človeka, humanistu a umelca.